

**MUNKAERŐIACI
TÜKÖR
2003**

MUNKAERŐPIACI TÜKÖR

Az évkönyvsorozat szerkesztőbizottsága

FAZEKAS KÁROLY • igazgatóhelyettes, MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont ♣ FREY MÁRIA • tudományos tanácsadó, Foglalkoztatási Hivatal ♣ KÖLLŐ JÁNOS • tudományos főmunkatárs, MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont ♣ LAKATOS JUDIT • főosztályvezető, Központi Statisztikai Hivatal ♣ LAKY TERÉZ • tudományos tanácsadó, Foglalkoztatási Hivatal ♣ LÁZÁR GYÖRGY • főosztályvezető, Foglalkoztatási Hivatal ♣ NAGY GYULA • tanszékvezető, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem

Sorozatszerkesztő

FAZEKAS KÁROLY

MUNKAERŐPIACI TÜKÖR 2003

SZERKESZTETTE
FAZEKAS KÁROLY

MTA KöZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
ORSZÁGOS FOGLALKOZTATÁSI KÖZALAPÍTVÁNY
BUDAPEST © 2003

A kiadó címe:
MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
A kiadvány megrendelhető:
Nyíri Józsefnétől, a kiadó címén
e-mail: nyiri@econ.core.hu
telefon: (06-1) 309-2651
telefax: (06-1) 309-2650

© MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont,
Országos Foglalkoztatási Közalapítvány,
2003

ISSN 1586-460X

Felelős kiadó: Koltay Jenő
Olvasószerkesztő: Patkós Anna
Nyomdai előkészítés: socio-typo
Typográfia: Garamond, Franklin Gothic
Nyomdai munkák: Oliton Kft.

TARTALOM

Előszó	9
Munkaerőpiac Magyarországon 2002-ben <i>(Laky Teréz)</i>	13
Bevezetés	15
1. Az EU-val közös foglalkoztatáspolitikai formálódása	16
2. A magyar munkaerőpiac főbb jellemzői 2002-ben	18
3. A munkaerőpiac résztvevői	21
4. A népesség munkaerőpiaci aktivitása	24
4.1 A foglalkoztatottak	24
4.2 A munkanélküliek	28
4.3 A gazdaságilag nem aktívak	37
5. A fő cél: a foglalkoztatás növelése	41
Közelkép	
Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek és földrajzi mobilitás Magyarországon	43
Bevezető	45
1. A munkaerő mobilitása és annak feltételei	51
1.1. Elméleti megfontolások a munkavállalók területi mozgásának okaival és eredményével kapcsolatban <i>(Cseres-Gergely Zsombor)</i>	51
1.2. A foglalkoztatottsági esélyek régiók közötti különbségei <i>(Nagy Gyula)</i>	57
1.3. Regionális kereseti és bérkültség-különbségek <i>(Köllő János)</i>	65
1.4. A lakáspiac és hatása a települések közötti lakásmobilitásra a kilencvenes években <i>(Hegedüs József)</i>	79
1.5. Ingázás <i>(Bartus Tamás)</i>	88
1.6. Gazdasági ösztönzők hatása a magyarországi munkaerő földrajzi mobilitására az 1990-es évtizedben <i>(Cseres-Gergely Zsombor)</i>	102

2. A tőke mobilitása és térszerkezete	123
2.1. A telephelyválasztás mozgatórugói (<i>Békés Gábor</i>)	123
2.2. A fekvés és az iskolázottság hatása a területi egyenlőtlenségekre Magyarországon (<i>Nemes Nagy József</i>)	133
2.3. A magyar ipar területi folyamatai (<i>Barta Györgyi</i>)	144
2.4. A hazai és a külföldi tulajdonú vállalkozások területi koncentrációja Magyarországon (<i>Fazekas Károly</i>)	159
A magyarországi munkaerőpiacot érintő jogszabályi és intézményi változások (<i>Frey Mária</i>)	173
Bevezetés	175
1. A munkanélküliek passzív ellátórendszerének kibővítése	176
2. A képzések támogatási, finanszírozási és intézményrendszerének megújítása	179
2.1. A munkaerőpiaci képzés támogatása	179
2.2. Iskolarendszeren kívüli felnőttképzés	180
3. Esélyegyenlőség	182
3.1. Intézményfejlesztés	182
3.2. Hátrányos helyzetűek foglalkoztatását ösztönző kormányzati intézkedések	183
3.3. Intézkedések a gyermeknevelés és munkavállalás összehangolásának megkönnyítésére	185
4. Atipikus foglalkoztatási formák	185
4.1. Távmunka	185
4.2. Részmunkaidős foglalkoztatás	186
4.3. Határozott idejű foglalkoztatás	188
4.4. Önfoglalkoztatás	189
5. Munkaerőpiaci eszközök, foglalkoztatási szolgáltatások	191
5.1. Munkaerőpiaci eszközök és szolgáltatások	191
5.2. Állami foglalkoztatási szolgálat	192
Statisztikai adatok (<i>Statistical Data with English Subtitles</i>)	197
1. Alapvető gazdasági mutatók (<i>Basic economic indicators</i>)	199
2. Népeség (<i>Population</i>)	201
3. Munkaerőpiaci részvétel (<i>Labour market participation</i>)	204
4. Foglalkoztatás (<i>Employment</i>)	211
5. Munkanélküliség (<i>Unemployment</i>)	222
6. Inaktivitás (<i>Inactive population</i>)	235
7. Bérek (<i>Wages</i>)	237
8. Oktatás (<i>Education</i>)	254
9. Munkaerő-keresleti jelzőszámok (<i>Labour demand indicators</i>)	257
10. Regionális különbségek (<i>Regional inequalities</i>)	263
11. Migráció és ingázás (<i>Migration and commuting</i>)	277

12. Ipari kapcsolatok (<i>Industrial relations</i>)	278
13. Népszámlálási adatok (<i>Census data</i>)	279
14. Nemzetközi adatok (<i>International comparison</i>)	321
15. A fontosabb adatok forrásai (<i>Description of the main data sources</i>)	328
Munkaerőpiaci kutatások. Válogatott bibliográfia	335
Függelék. Táblázatok és ábrák jegyzéke	353

A kötet szerzői

- BARTA GYÖRGYI • MTA RKK Közép- és Észak-Magyarországi Tudományos Intézet
BARTUS TAMÁS • Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem
BÉKÉS GÁBOR • CEU Középeurópai Egyetem
CSERES-GERGELY ZSOMBOR • CEU Középeurópai Egyetem
FAZEKAS KÁROLY • MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont
FREY MÁRIA • Foglalkoztatási Hivatal
HOFFER ÁGNES • Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem
HEGEDÜS JÓZSEF • Városkutatás Kft.
KÖLLŐ JÁNOS • MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont
LAKATOS JUDIT • Központi Statisztikai Hivatal
LAKATOS MIKLÓS • Központi Statisztikai Hivatal
LÁZÁR GYÖRGY • Foglalkoztatási Hivatal
LAKY TERÉZ • Foglalkoztatási Hivatal
NAGY GYULA • Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem
NEMES NAGY JÓZSEF • Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar
SÁNDOR ZSUZSA • MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont

ELŐSZÓ

Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatásával 2000-ben indítottuk el a Munkaerőpiaci tükör című évkönyvsorozatot. Arra törekedtünk, hogy a munkaerőpiaci szolgálat szervezeteiben, a közigazgatásban, az önkormányzatokban, a civil szervezetekben, oktatási intézményekben és kutatóintézetekben, valamint a sajtóban dolgozó kollégák jól hasznosítható információkat kapjanak a magyarországi munkaerőpiaci folyamatokról, a foglalkoztatáspolitikai jogszabályi intézményi környezetéről, a munkaerőpiaci kutatások friss eredményeiből. A tapasztalatok alapján úgy tűnt, nem kellett változtatnunk a könyv alapvető célkitűzésein és szerkezetén. Az idén is olyan kiadvány összeállítására törekedtünk, amely a rendelkezésünkre álló statisztikák, elméleti kutatások és empirikus elemzések alapján közérthető formában, jól áttekinthető szerkezetben mutatja be a magyarországi munkaerőpiaci folyamatok jellemzőit, belső összefüggéseit. A kiadvány öt fő részből áll.

1. Áttekintő tanulmány a magyarországi munkaerőpiac állapotáról 2002-ben

Az első fejezet bemutatja az Európai Unióval közös foglalkoztatáspolitikai kialakításának eddigi eredményeit. Megállapítja, hogy az Európai Unió 2005-re és 2010-re kitűzött foglalkoztatási céljai – még egy remélt gazdasági fellendülés mellett is – csak akkor teljesíthetők Magyarországon, ha a közös foglalkoztatáspolitikai megteremti a foglalkoztatásbővülés új feltételrendszerét. A második fejezet összefoglalja a munkaerőpiac legfontosabb jellemzőit, megállapítva, hogy az adatok szerint nem történt elmozdulás a foglalkoztatottság nemzetközi összehasonlításban is igen alacsony szintjéről, és tovább növekedtek helyi munkaerőpiacok közötti regionális különbségek. A harmadik és a negyedik fejezet bemutatja a legfontosabb életkori csoportok munkaerőpiaci helyzetét, a foglalkoztatottak, a munkanélküliek, valamint a gazdaságilag nem aktívak jellemzőit. Az adatok azt mutatják, hogy 2002-ben meghozott foglalkoztatáspolitikai intézkedések ellensú-

lyozni tudták a gazdasági feltételek romlásából fakadó kedvezőtlen munkaerőpiaci hatásokat. A foglalkoztatási szint további bővítése azonban még a gazdasági feltételek javulása esetén is rendkívül nehéz feladat. Az ipari és a mezőgazdasági foglalkoztatás további csökkenését csak a szolgáltatások foglalkoztatási kapacitásának bővítésével, új atipikus foglalkoztatási formák ösztönzésével, elterjesztésével és a hátrányos helyzetű munkaerőpiaci csoportok foglalkoztathatóságának javításával lehet ellensúlyozni.

2. Közelkép

Az évkönyvsorozat Közelkép című fejezeteinek célja egy-egy, a munkaerőpiac működéséhez kapcsolódó kérdéskör magyarországi összefüggéseinek mélyebb, részletesebb elemzése. A fejezet megírására felkért szerzők feladata, hogy tömör, közérthető formában összefoglalják az adott téma elméleti hátterét, a nemzetközi szakirodalom és a hazai empirikus kutatások legfontosabb megállapításait.

Az idei kötet Közelkép fejezete a munkaerőpiac területi egyenlőtlenségeinek és a földrajzi mobilitás összefüggéseit elemzi. A munkaerőpiac területi egyenlőtlenségei az egyenlőtlenségeknek igen sokat vizsgált kérdésköréhez tartoznak. Tanulmánygyűjteményünk arra keresi a választ, hogy mely tényezők váltják ki a *munkaerőpiacon* tapasztalható területi egyenlőtlenségeket, és milyen lehetőségek kínálkoznak ezek feloldására a munkaerő (a lakosság) és a tőke (a vállalkozások) térbeli átrendeződése, mozgása által. Elemzésünk fő célpontja a munka mobilitása. Fontosnak tartottuk két irányban is kitágítani a vizsgált kérdéskört. Egyfelől igyekszünk pontosan meghatározni, hogy milyen egyenlőtlenségekről is beszélünk valójában, közelebről megvizsgálva azokat a tényezőket, amelyek a munkapiaci egyenlőtlenséget kialakítják. Másfelől elemzésünk kiterjed a vállalkozások térbeli elhelyezkedésére, mozgására, illetve az ezt befolyásoló tényezőkre.

A munkaerő területi mobilitásának magyarországi jellemzőit bemutató rész összefoglalja a munkavállalók területi mozgásának okaival és eredményeivel kapcsolatos elméleti megfontolásokat, elemzi a foglalkoztatási esélyek régiók közötti eltéréseket, vizsgálja a regionális keresetekben és bérköltségekben meglévő különbségek jellemzőit, a lakáspiac és a lakásmobilitás magyarországi jellegzetességeit, valamint a gazdasági ösztönzők hatását a munkaerő ingázására és földrajzi mobilitására.

A tőke területi mobilitását tárgyaló rész összefoglalja a vállalatok telepelyválasztásával kapcsolatos elméleti összefüggéseket, bemutatja a földrajzi helyzet és az iskolázottság hatását a területi egyenlőtlenségek alakulására, áttekintést ad a magyar ipart az elmúlt években jellemző területi folyamatokról, valamint a hazai és a külföldi tulajdonú vállalkozások területi koncentrációját meghatározó összefüggésekről.

3. A munkaerőpiaci jogi intézményi rendszer változásai

A Munkaerőpiaci tükör korábbi köteteiben részletes áttekintést adtunk a foglalkoztatáspolitikai jogszabályi és intézményi háttérének kialakulásáról és fejlődéséről az 1990 és 2001 közötti időszakban. Bemutattuk a változások legfontosabb okait és következményeit. Ennek keretében részletesen elemeztük a munkaerőpiaci politika finanszírozási rendszerében lezajlott változtatásokat, a munkaerőpiaci érdekegyeztetés alakulását, a munkaügy kormányzati irányításában, az állami foglalkoztatási szolgálat felépítésében és működésében bekövetkezett fordulatokat.

Az idei kötet az elmúlt másfél évben bekövetkezett átalakulás okait és következményeit elemzi. Bemutatjuk a munkanélküliek passzív ellátórendszerének kibővítését célzó változtatásokat: az álláskeresést ösztönző juttatás, az elhelyezkedési prémium és az emelt szintű együttműködési kötelezettség szabályait és várható következményeit. Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök között bemutatjuk a képzések támogatási, finanszírozási és intézményrendszerének megújítására tett kormányzati intézkedéseket. A Foglalkoztatási és Munkaügyi Minisztérium (FMM) felvette prioritásai közé az esélyegyenlőség feltételeinek javítását, új intézményeket és intézkedéseket hozott e cél elérésére. A fejezetben bemutatjuk az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal feladat és hatáskörét, a hátrányos helyzetű csoportok foglalkoztatását ösztönző új eszközöket. Az FMM többek között az atipikus foglalkoztatási formák támogatásával is javítani kívánja a munkavállalási hajlandóságot és érdekeltiséget. A fejezetben bemutatjuk a távmunka, a részmunkaidős foglalkoztatás, a határozott idejű foglalkoztatás és az önfoglalkoztatás szabályozásában történt előrelépéseket. A fejezet utolsó része a munkaerőpiaci eszközök és szolgáltatások feltételrendszerének módosításait foglalja össze.

Azok eligazodását, akik egy-egy meghatározott szervezet, eszköz jellemzőjéről, működéséről szeretnének információt kapni, a könyv margóján elhelyezett tájékoztató címekkel, megjegyzésekkel kívánjuk megkönnyíteni.

4. Statisztikai blokk

A statisztikai blokk részletes információt ad a rendszerváltozás óta eltelt időszak alapvető gazdasági folyamatairól a népesség, a munkaerőpiaci részvétel, a foglalkoztatás, a munkanélküliség, az inaktivitás, a bérek, az oktatás, a munkaerő-kereslet, a regionális különbségek, a migráció, az ingázás jellemzőiről, az ipari kapcsolatokra vonatkozó adatokról és néhány munkaerőpiaci mutató nemzetközi összehasonlításáról. Felhasználjuk a 2001. évi népszámlálás adatait lehetőséget: külön alfejezetben bőséges válogatást adunk a népesség, a foglalkoztatottság és munkanélküliség alakulására vonatkozó népszámlálási adatokról. A táblázatokban közölt információk áttekintését,

értékelését megkönnyítendő, a legfontosabb összefüggéseket grafikonok és térképek segítségével is ábrázoljuk. A fejezet végén röviden ismertetjük a legfontosabb adatforrásokat.

5. Bibliográfia

A Munkaerőpiaci tükör első kötetében válogatásokat készítettünk a magyarországi folyóiratok és kiadványsorozatok 1992 és 1999 között megjelent munkaerőpiaci tárgyú cikkeiből. A második kötetben válogatást adtunk közre 1. az 1985 és 2001 között megjelent könyvekből, 2. az 1999 szeptembere és 2001 szeptembere között megjelent hazai folyóiratcikkek-ből, 3. az 1990 és 2001 között megjelent külföldi folyóiratcikkekből. A harmadik kötetben kiegészítettük a korábbi válogatásokat a 2001 októberre és 2002 októberre között megjelent publikációkkal, az 1992 és 2002 között külföldön megjelent és a magyarországi munkaerőpiacra foglalkozó könyvekkel és könyvrészletekkel. A harmadik kötetben tovább bővítettük a feldolgozott publikációk körét, és válogatást készítettünk magyarországi és külföldi kutatóintézetek, intézmények műhelytanulmány-sorozataiban, az 1990-es években megjelent tanulmányokból. Az idei kötetben a 2002-ben és 2003-ban megjelent friss publikációkkal egészítettük ki a korábbi válogatásokat.

* * *

A szerkesztőbizottság tagjai megköszönik az MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, a Központi Statisztikai Hivatal, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Emberi erőforrás tanszékének, a Foglalkoztatási Hivatal, a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium munkatársainak a kötet szerkesztésében, a részanyagok elkészítésében végzett munkáját. Köszönetet mondunk a Munkaerőpiaci Alap irányító testületének, az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány kuratóriumának az előző kötetekhez fűzött észrevételeikért, javaslataikért és nem utolsósorban a kiadvány anyagi támogatásáért.